

JOHANNA HERRLIN

barnmorska och småbrukare

Per-Gunnar Mörck
pergunnar.morck@bredband2.com

Våren hade äntligen kommit efter en bister vinter. Snön hade legat meterhög, och inga skjutsar hade kunnat ta sig fram på vägarna. Vårst drabbat var som vanligt Österlen i den sydöstra delen av Skåne, men nu höll tjälen som bäst på att gå ur marken.

Längs vägen mellan Hammenhög och Östra Herrestad var två flickor på väg. De skulle på kalas hemma hos den ena flickan i Östra Herrestad. Hennes fader stod på trappan till skolhuset och tog emot dem. Han var skolmästare i byn och hette Per Jönsson. De båda flickorna, Hanna och Johanna, var småskollärarinnor i Hammenhög. Året var 1872.

Johanna Elisa Jönsson flyttade från föräldrarhemmet i Köinge (ort strax öster om Hörby) till Skepparslöv den 26 juni 1867 för att tillträda platsen som småskollärarinna. Hon var nitton år gammal. Året därpå blev hon lärarinna i Östra Ljungby. Den 24 januari 1870 inflyttade hon till Hammenhög.

Hanna Persson Herrlin kom till Hammenhög från Östra Herrestad den 22 maj

*Johanna Herrlin, född Jönsdotter den 10 mars 1848 i Västra Karaby, död den 4 april 1937 i Hörby.
Foto: Anna Tykesson, Hörby*

1872. Även hon småskollärarinna och skulle under året fylla 35 år.

Både Johanna och Hanna var ogifta och bodde på samma adress i Hammenhög. De blev bästa vänner såväl i skolan som privat.

Denna dag var glädjen extra stor. Johanna skulle träffa Hannas bror Måns som hon hade hört talas mycket om. Måns var född 1842 och således 30 år, och denna majdag skulle han firas. Måns hade gått i lära till murare i Simrishamn och Köpenhamn och var nu färdigutbildad. Det fanns gott om arbete i socknen för kunniga hantverkare.

En dag i mitten av januari 1873 hade Johanna varit på pastorsexpeditionen i Hörby och lämnat in ett flyttningsbetyg. Hon tänkte tillbaka på förra året då det hade hänt förfärligt mycket. Hon hade blivit kär i Måns, de hade fallit för varandra med en gång. Johanna ville inte fortsätta som lärarinna, det var alldeles för dåligt betalt, fast visst, hon kunde tänka sig det vid sidan om. Därför hade hon beslutat sig för att läsa vidare och bli barnmorska och denna examen hade hon tagit med glans under hösten uppe i Göteborg. Sedan hade

hon genom sin moder fått veta att Hörby kommunalnämnd hade en plats ledig för en barnmorska. Johanna sökte platsen och fick den.

Måns skulle flytta till Hörby när Johanna erhöll barnmorskeplatsen, det hade de bestämt. Byn växte så det knakade, så någon risk att Måns inte skulle få arbete fanns inte. Hantverkare av alla de slag behövdes då hus efter hus byggdes.

Så gick tankarna till modern, som bodde i Lyby, men också till hennes fader. Var fanns han? En dag förra våren hade det legat en papperslapp på köksbordet där han skrivit att han var så trött på hustruns klagan över att han inte kunde få något arbete och att de inte hade några pengar, att han sålt allt han ägde och rest till Amerika. Säkert hade han haft den tanken länge. Då en av pigorna på gården, där föräldrarna bodde inhyses, hade tagit ut flyttningsattest hos prästen begav han sig dit dagen efter och fick en attest så att de kunde resa tillsammans.

Att överhuvudtaget nämna faderns namn var numera en dödssynd. Modern ansåg att han var död och hade till och med angivit för prästen att hon var änka.

Johanna reste ofta till Östra Herrestad för att träffa Måns. Hon var alltid välkommen i hans hem. Med sitt sprudlande humör spred hon glädje och trevnad omkring sig. Måns och Johanna kom överens om att gifta sig och den 10 november 1873 stod bröllopet i Hörby kyrka. Brudparet flyttade in i ett ganska så nytt hus på nr 6 o 21 som ägdes av postmästare Chr. Benedictsson. Johannas mor Elna inflyttade på samma adress under året.

1879 fick de genom prästens försorg budet att Johannas far avlidit i Nord Amerika. Det tycks som om de fått ärva en rejäl summa för familjen flyttade till eget hus vid Nya Torg. Familjen hade utökats under åren med tre flickor, Gerda Kristina född 18/9 1875, Hilma Elisabeth född 28/6 1877 och Alma Göthilda född 20/10 1879.

Så blev Måns sjuk, han fick den fruktade sjukdomen lungdot. Efter långt lidande avled han den 16 maj 1881, 39 år gammal. Johannas mor ställde upp och hjälpte till med hushållet och med att passa barnen då Johanna nu också fick rycka in i sitt gamla yrke som småskollärarinna. Pengar behövdes till både det ena och andra.

Efter några år insåg Johanna att något radikalt måste göras. Hon började studera lantbrukslitteratur och företog resor till danska husmansbruk. Under året 1888 bestämde hon sig, hon skulle bli småbrukare.

Den 25 april 1878 avled kopparslagare Anders Rundström. Han var ägare till gård nr 18 1/16 mtl i den östra delen av Hörby. Änkan fortsatte att driva gården, men förfallet gjorde sig mer och mer påmint allt eftersom åren gick. 1882 och 1885 blev gården utannonserad för att säljas på auktion. Men det kom inga köpare någon av gångerna. Den 15 juli 1889 gjorde man ett nytt försök och kopparslagare Nils Åberg lade ett bud som antogs.

Nils Åberg, som redan hade ett kopparslageri nere i byn, hade ingen större användning för gården, och troligen var han bara ett ombud, för ett par månader senare hade han sålt gården till Johanna Herrlin. Huset nere i byn som Johanna Herrlin ägde erhöll nu Nils Åberg i byte

Till salu.

Mitt i Hörby vid Nya Torg belägna hus med tillhörande jordtomt innehållande i rymd 5,720 kvadratfot, säljes under hand för billigt pris och på fördelaktiga vilkor att af köpare genast tillträdas. Huset, som är uppfördt af tegelgrundmur under spåntak, är inredt till en lägenhet bestående af 4 böningsrum förutom kök och öfriga bekvämligheter.

Hörby den 21 februari 1890.

N. Åberg.

*Annons i
Eslöfs Tidning
lördagen den
1 mars 1890.
Efter det att
Nils Åberg
köpt Johanna
Herrlins
hus vid Nya
Torg i Hörby
annonserade
han ut det
ganska snabbt
för försäljning.*

plus en mindre summa kontanter. Nu skulle Johanna på allvar börja på något nytt som hon aldrig förr hade befattat sig med, hon skulle bli småbrukare. Barnmorskeplatsen behöll hon, men slutade som lärarinna.

Åren gick och allt slit bar så småningom frukt. Borta var all den sten som markerna varit översållade med. Grästuvor och annat ogräs likaså, bit för bit hade markerna blivit åker. 1904 kunde man i en notis i tidningen Småbrukaren läsa att ”på stället fanns fyra präktiga kor, där den bästa kon mjölkade över 5000 liter om året, samt en kviga och två kalvar. Hushållningssällskapet premierade gården ett flertal gånger och studieresor från i första hand de norrländska småbrukarna ställdes hit.”

Landsvägen Hörby – Kristianstad skar rakt igenom Johanna Herrlins marker. När hennes dotter Alma flyttade till Varberg den 1 december 1904 för att gifta sig med trädgårdsmästare Alfred Pamp, sålde

Johanna markerna söder om landsvägen till trädgårdsmästare Andersson för 5 000 kronor. Här var trädgårdsmästeri fram till i mitten av 1950-talet. Då revs boningshus, uthus och växthus. I deras ställe växte det upp nya bostadshus.

Det var inte bara landsvägen som skar igenom Johannas marker. 1886, två år innan hon köpte Hörby nr 18, hade man byggt järnvägslinjen Hörby – Tollarp, HTJ, vilken även den kom att gå över hennes ägor. Denna järnväg hade till en början inte högre standard än en ångspårväg. Så småningom löstes de tekniska problemen och större ånglok trafikerade då sträckan.

Järnvägslinjen lades ner den 28 maj 1961. Dock kördes det godståg några år till. Markerna norr om linjen var då för länge sedan sålda. Bland annat fanns här Scans slakteri.

Lördagen den 24 juli 1909 avled Johannas moder Elna. Ortens tidning Hörby Posten Central Skåne skrev att ”*änkan Elna Larsson avled i den höga åldern av nära 90 år. Hon var änka efter förre lantbrukaren Jöns Olsson och har alltsedan mannens död eller omkring 35 år vistats hos sin inom samhället boende dotter, fru Johanna Herrlin. Har under de sista elva åren nästan varit sängliggande.*”

1913 slutade Johanna som barnmorska, en plats hon innehaft i bortåt 42 år, och pensionerade sig. Hon hade även under ett antal år varit ledamot av fattigvårdsstyrelsen och pensionsnämnden.

Johannas gård gjorde ett synnerligen trivsamt intryck med de gamla vårdträden framför ingången och mängden av blommor i rabatterna och särskilt om våarna erbjöd de otaliga lökarna en fröjd för

ögat. Under rubriken ”En idyllisk täppa” kunde man den 27 september 1919 läsa i tidningen Mellersta Skåne följande artikel av J. Wilh. Petersson:

”Då man en sommardag färdas nedåt den väna Linderödsåsen, på stora landsvägen från Kristianstad och närmar sig Hörby köping, fångslas man av det storartade panorama man från höjderna har framför sig.

I fjärran blinkar som en silverstrimma Ringsjöns spegel, inramad av grönskande bokskogar. Nedanför i en stor dalgång ligger samhället inbäddat i grönska.

Vid infarten till samhället lägger man märke till en idyll och vid vilken främlingen oftast stannar ett ögonblick.

Bakom en gammal bokhäck och två stora dominerande vårdträd av lind ligger en gammal av vildvin och murgröna beklädd korsvirkesbyggnad inbäddat i grönska och omgiven av blomsterrabatter och gräsmattor. Det är ej någon modern trädgårdskonst som här firar triumfer, utan gammal hemtrevnad som skymtar fram ur rabatterna och buskarnas gömslen, och som gör stället så tilltalande. En mångfald av pioner, rosor och gammaldagsblommor såsom salvia, ambroth, lavendel m. fl. finnes i mängd under de åldrade fruktträden. På vårarna fångslas man av den rikedom av lökväxter – från den tidiga vintergäcken och snödroppen med dess efterföljare av krokus, scilla, alla vårens sippor, tulpaner, hyacinter, påsk- och pingstliljor – vilka prunka här i en mångfald av färger och i sådana mängder att de på sina ställen helt täcka marken.

Huset på Kristianstadsvägen 44 på 1950-talet.

Framför bokhäcken ligger en gammal gärdsgård, beklädd med blommande Arabis, vars vita blommor göra sig förträffligt mellan de mossbelupna stenarna.

När jag nu presenterat stället måste jag även presentera ägarinnan, ty hon har gjort sig förtjänt därav. Änkefru Johanna Herrlin, vilken tillsammans med en dotter i många år drivit ett rationellt, flera gånger premierat och av otaliga studiekursdeltagare besökt lantbruk, är ägarinnan känd av många långt bortom Skånes gränser. Hon har vid sidan om lantbruket haft många bisysslor, men alltid haft tid och omtanke för sin trädgård och dess invånare, vilka hos henne fått ett hem där de trivs.

Sedan hon på äldre dagar avyttrat åkerjorden och endast behållit den hemtrevliga bostaden med omgivande trädgård, varest hon nu skall njuta sitt otium, kommer täppan att bli henne dubbelt kär. Den är som lämpad för att efter ett arbetsamt liv skänka sin ägarinna det sinnets lugn och ro hon så väl förtjänar, och vilket även den egna täppan och dess kära blommor förmår.”

Den 24 mars 1924 kom sorgebudet till Johanna att hennes dotter Alma Göthilda avlidit, troligen i samma sjukdom som hennes fader. Hon efterlämnade make och tre minderåriga barn.

Tio år senare den 31 mars 1934 avled dottern Gerda Kristina efter många års lidande. Hon var ogift och hade varit bibliotekarie i Hörby under 25 års tid.

På morgonen söndagen den 4 april 1937 avled änkefru Johanna Herrlin, i en ålder av 89 år. Närmast sörjande var dottern Hilma Elisabeth gift med köpman Per Mörck.

Reportern i tidningen Mellersta Skåne skrev bland annat att *"Fru Herrlin var en kvinna med synnerligen gott omdöme och i många avseenden var hon – i yngre dagar – före sin tid. Intressant var det också att höra henne berätta om samhället i gångna tider och sin verksamhet, smådrag ur bygdens historia, som blevo ännu mera njutbara genom den stilla humor, som de alltid kryddades med."*

Johanna Herrlins välskötta småbruk såldes på auktion den 27 maj 1937. Det högsta budet stannade på tiotusen etthundra kronor och befästes med ett klubbslag. Köpare var fru Hilma Mörck.

Hilma Elisabeth Herrlin hade gift sig den 24 september 1897 med Per Olsson Mörck i Hörby kyrka. Per Mörck var bördig från Jämshögs socken i Blekinge. Han var född den 1 november 1872.

Den 4 april 1898 öppnade Per Mörck en Glas-, Porslins-, Speceri- och Diversehandel inne på en gård vid Nygatan. Han hade lyckats få ihop ett startkapital på 1000 kronor och som första dagskassa kunde han räkna in 68 kronor. Den 19 oktober 1901 övertog Per Mörck Bengtsson & Anderssons diversehandel vid Gamla Torg. Affären växte och då man började sälja ägg knöts många affärsförbindelser långt upp i landet.

Per Mörck var en ansedd man, och många sörjde honom vid hans bortgång den 1 februari 1953. Knappt fyra veckor senare, den 26 februari, dog också hans fru Hilma. De hade fostrat fem barn varav en var min fader Karl Gunnar född den 27 januari 1906. Han hade övertagit affären den 1 januari 1946. Inriktningen hade ändrats något under årens lopp till en speceri-, ägg- och fröaffär.

Affären som på 1950-talet hette Per Mörcks Eftr. levde kvar till i början av 1960 då den

Kristianstadsvägen 44. Förfallet är märkbart. Slutet av 1970-talet.

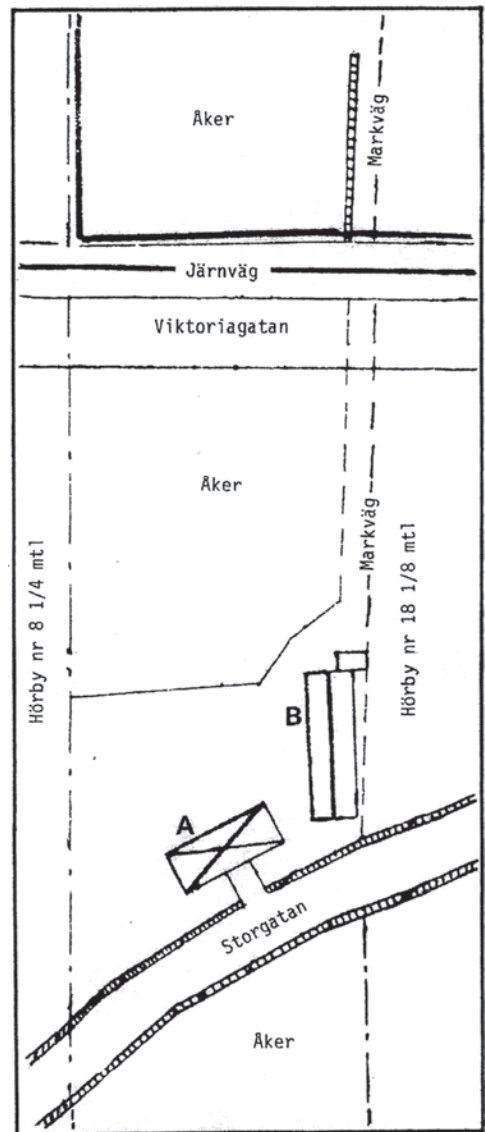

Efter rivningen står de två vårdträden kvar.

lades ner. Ett nytt sätt att sälja varor hade kommit från Amerika, man kallade det för snabbköp. I dessa affärer kunde kunden själv hämta sina varor och lägga dem i en vagn och sedan vandra till en kassa för att betala. I Hörby öppnades den första affären av detta slag i slutet av 1950-talet. Många handlare dömde snabbt ut affärsmetoden. Men de hade fel, kunderna fann sig till rätta i snabbköpet och lämnade det hittills traditionella sättet att köpa sina varor över disk. Den ena speceriaffären efter den andra lades ner.

Idag påminns man om epoken genom att man döpt huset till Per Mörcks gård. Men det är inte många av samhällets invånare som har en aning varför det kallas så. En liten tavla skulle kunna tala om att här fanns en av de första handelsbodarna i Hörby. 1864 uppfördes fastigheten av August E. Täckling där han inrättade en

affär. Hans firma hade dock funnits i samhället sedan andra hälften av 1850-talet. Under ett antal år efter det att Per och Hilma Mörck avlidit var Johanna Herrlins

Karta från den del av Hörby nr 18 1/16 mtl som skulle tillhöra Hörby municipalområde. Upprättad 1896/97 av Jonas Ahnfelt, förste lantmätare. Meningen var att Viktoriagatan som gick ut från Jernvägsgatan, senare Kungsgatan, skulle gå längs järnvägen och då tvära hela nr 18. Detta blev ej verklighet.

A. Boningshus. B. Stall och loge. Den södra delen var kopparslagarverkstad, senare ombyggd till bostad.

hus och tomt på Kristianstadsvägen 44 i fullgott skick. Deras barn hade dock ingen förståelse för det gamla huset med dess enastående trädgård utan lät allt förfalla. I slutet av 1970-talet stod boningshus och uthus med stall öde. De enda inneboende var råttor och möss. Våren 1981 revs de båda husen. Ägarna sålde marken och efter rivningen stod fortfarande de båda vårdträden kvar vilket de gör ännu när detta skrivs våren 2016.

1984 revs ytterligare tre hus i området. De stod på mark som en gång var Hörby nr 18 1/8 mtl och här uppfördes bostadshus.

“Malmöhusläns hushållningssällskaps möte torsdagen den 15/12 1904. Vid överlämnandet av diplomerna för bästa skötta småbruk uttalade landshövding Tornérhjelm dels sin glädje över att i år så många pris utdelades, nämligen inte mindre än elva mot två föregående år samt dels sin synnerliga tillfredsställelse över att en kvinna för första gången inom Sverige erhöll en dylik hedrande belöning. Johanna Herrlin var själv närvarande och mottog diplomerna.”

Hörby Posten Central Skåne lördagen den 17 december 1904.

EN BARNMORSKA

...är förpliktad att hemligt hålla hwad ärbarheten will hafva dolt. Henne åligger att förtiga det, som i förtroende kan wara meddeladt, samt i öfritt warsamt och försiktigt yttra sin mening öfver alla grannlaga frågor.

Så heter det i paragraf 20 ur Reglemente för barnmorskor år 1856. Vidare står det att ”bosatt Barnmorska skall utanför sin boning skylt utsätta. Från sin hemvist må Barnmorska icke aflägsna sig, utan att underrätta de hemmawarande, hwarest hon under tiden är att träffa, eller wid hwad tid hon troligen återkommer. Sådant tillkännagifwande kan äfwen ske genom anslag på dörren.”

Den 1 april 1856 öppnades barnmorskeläroanstalten i Göteborg, vilken införlivades med Allmänna- och Sahlgrenska sjukhuset, varav den utgjorde 3:e avdelning som kallades Barnbördsavdelningen, varefter läroanstalten också under de första åren hade sin hemvist. Under åren 1867 – 1877 var Johanna M. Bowall (gift Hedén) föreståndarinna och instruktionsbarnmorska. Undervisningen pågick i 9 månader.

Här tog Johanna Jönsdotter sin examen femtedag jul 1873. I mitten av maj året

Barnmorska på uppdrag. Storgatan i Hörby på 1910-talet. En gata som både var gruslagd och stensatt om vartannat.

före hade hon rest till Göteborg och vid intagningen fick alla elever avlägga ett skriftligt prov. Detta klarade Johanna bra och därefter indelade man eleverna i grupper. Den tjänstgörande gruppen fick vakta korridoren, gå ärenden åt doktorerna till apoteket, posten, drosktoget m.m.

När undervisningen började genomgick man först en kurs i naturlära, och därpå övertog föreståndarinnan undervisningen i förlossningslära med de olika "lägena". Det fanns tolv lägen och tjugofyra lägesätt. Sedan fick barnmorskeeleverna lära sig undersöka och bestämma tiden för ett havandeskap. Varje elev fick sedan en patient som hon fick följa hela vägen från förlossning till det att mammorna fick åka hem med sitt nyfödda barn. I regel efter 9–10 dagar.

Frammot jul var det så skriftliga prov och strax efter nyåret examen. Därefter gick man till rådhuset för att avlägga barnmorskeeden vid en högtidlig ceremoni.

I juni 1898 bildades ett fackförbund för barnmorskor i Tomelilla. Här diskuterade man bland annat lönefrågan. Det visade sig att barnmorskorna i Skåne var de sämst betalda i landet. Det sades att "om en barnmorska i Skåne dristar sig att begära löneförhöjning så lär det heta: Är du icke nöjd, så får vi snart en annan, som gärna antar platsen. Sedan går det i det gamla spåret igen."

Lönerna på Skånes landsbygd gick sällan över 200:–, vanligast var 150:–, men ofta ned till 100:– och även under denna siffra per år. Kommunerna bekostade inte heller barnmorskornas bostad i någon form.

År 1888 fick barnmorskorna sin egen tidskrift som erhöll namnet Jordemodern¹. Här finns en mängd artiklar och rapporter från hela landet av barnmorskor. Tyvärr står det bara initialer under dessa, kanske för att skydda barnsängskvinnornas och deras familjers anonymitet. Ingen skulle kunna känna igen personerna i texten. I 1889 års tidning rapporterade exempelvis en barnmorska att hon ville tillkalla läkare då födseln skulle bli komplicerad, men både barnafadern och den övriga släkten nekade till detta. Då hon för tredje gången bad att få en läkare var det för sent. Både barnet och kvinnan avled.

¹ Jordemor var förr det vanliga ordet för den kvinna som bistod vid förlossningar. På danska är ordet för barnmorska fortfarande jordemoder. Enligt Wikipedia kan det höra samman med det fornnordiska JOD som betyder barn, avkomma. Från 1819 års kungliga reglemente har hon kallats Barnmorska.

KÄLLOR TILL DE BÅDA ARTIKLARNA:

Landsarkivet och Tidningsarkivet i Lund.

Lantmäteriet i Malmö.

Hörby i äldre tider av Per-Gunnar Mörck. Hörby 1987.

Järnvägsdata med trafikplatser. Svenska Järnvägsklubben 2009.

Jordemor av Pia Hörjeberg, Stockholm 1981.

Barnmorskeläroanstalten i Göteborg 1856–1956 av Emil Jerlov, Göteborg 1957.

Jordemodern, tidskrift. UB II, Lund.

Se även En köpmansgård i Hörby i

Skåne Genealogen nr 2 2015.

Utgivare: Skånes Genealogiska Förbund, numera Skånes Släktforskarförbund.